

BABITS KOSZORÚI

Az 1983-as centenáriumi év rendkívül fontos időnek bizonyult a Babits-kutatásban. Két évvel Rába György alapvető könyve, a *Babits Mihály költészete* után megjelent a költő – irodalomtörténész kismonográfiája, folytatódott Belia György szerkesztésében az életmű kiadása, ebben az évben fejeződtek be a *Halálfi*ai publikálásának előkészületei, megjelent Belia posztumusz munkája, a *Babits Mihály tanulóévei*, meg a Petőfi Irodalmi Múzeum tanulmány- és dokumentumkötete, a *Mint különös hírmondó* és az írói-költői utat végigkísérő gyűjtemény, a *Babits Mihály száz esztendeje*. Több válogatás is a könyvesboltokba került. Szervezetek, intézmények, városok, folyóiratok gyűjteményes kötetekkel, konferenciákkal, emlékszámokkal vettek részt az ünneplésben. A sort a Babits-családnak 1801-ig otthont adó Somogy megye nyitotta meg február 1-én a Kaposváron tartott emléküléssel (ennek anyaga Laczkó András szerkesztésében, rekordidő alatt meg is jelent *Babits Mihály világa* címmel). Az ünneplést – többek között – a miskolci Napjaink folytatta: áprilisi és októberi számának jelentős részét a költő emlékének szentelte. Aztán a szekszárdi Dunatáj, s majd minden folyóirat novemberi emlékszám, megemlékezése következett. Az évet egy vándorgyűlés és egy emlékülés zárta. Októberben Pécsen zajlott le az egyik, ezt az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a TIT Országos Választmánya, Baranya megye és Pécs városa készítette elő; a másik ülészsakra Budapesten, az Akadémia épületében, az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Írók Szövetsége és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság rendezésében került sor.

*

Az évfordulóra megjelent kötetek sorában könyvészeti szempontból az Országos Béketanács támogatásával készült

Helikon-kiadvány, a háborúellenes versekből összeállított *Fortissimo* a legfontosabb. Szép könyv, mint a kitűnő könyvművész, Szántó Tibor minden alkotása. A belső kettős címlap, a választott betűtípus, a versek elhelyezése, az oldalak tervezése azt a gondosságot is megidézi, mellyel a valamikori Babits-kötetek a Nyugat és az Athenaeum kiadásában forgalomba kerültek.

A válogatás és a szerkesztés, ugyancsak Szántó Tibor munkája, néhány problémát is jelez. Legelőbb a válogatás. Babits, amint írta, harmincéves koráig csak könyvből ismerte a háborút. Abban a hitben, annak a „matematikai igazság”-nak a tudatában élt, hogy Európában háború nem lehetséges. A századforduló csatái, közülük az orosz–japán háború egyik fontos ütközete, a csuzimai tengerszorosban lezajlott öldöklés, a tengerbe veszett ötezer orosz tengerészszel és a fogságba jutott másik hatezerrel, messze voltak, s az európai értelmiség számára – Babits szavait ismételve – volt „valami egzotikus . . . jellegük”. Hihetetlennek tűntek itt. Ha ezen a földrészen a béke és a háború gondolata ez idő tájt fölmerült, akkor a harc lehetetlenségét nem etikai, hanem természeti érvekkel bizonyították. „. . . a fizikában, úgy az életben is minél kevesebb erőpazarlásra tör a természet” – hangoztatta ezt a gondolatot a költő is 1910-ben Fogarason, a hivatalos békenapon elmondott iskolai beszédében.

Az 1914-ben kitört világháború éppen ezért fizikai, kulturális és etikai lehetetlenség volt számára. S alapvetően megváltoztatta az életét. Egyrészt megerősítette benne a költői és gondolkodói felelősséget, a nemzettel való kapcsolat érzését, s személyiségének határait áthágó közszereplésre inspirálta, másrészt befolyásolta filozófiai érdeklődését: Kant felé és a békefilozófiák irányába fordította figyelmét. Ez a változás versben, tanulmányban, fordításban, hozzászólásban, meg nyilatkozatban egyaránt formát kapott. És nem csökkent a két világháború közti rövid szünetben sem. Ellenkezőleg. A békegondolat ekkor Babitsot különböző szervezetekhez kapcsolta: a War Resisters Internationalhoz, a Pán-

európa-mozgalomhoz, szembefordította bizonyos irracionalista filozófiákkal és a nemzeti szocializmussal, s arra készítette, hogy a Nyugatban 1934-ben ankétot szervezzen a háború ellen, 1935-ben pedig megszövegezen egy kiáltványt a Népszövetséghez azért, hogy (amint Török Sophie feljegyzésében olvasható) ébren tartsa a veszély tudatát, s segítse Magyarországot a biztosra vett elkövetkező katasztrófa idején. A békegondolat emígy Babits életének integráns, alakító-feszítő része lett.

Az összeállító Szántó Tibornak mindezek ismeretében két lehetősége volt. Vagy összegyűjt minden vagy majdnem minden ide illő verset, tanulmányt és alkalmi szöveget, vagy ebből a nagyon gazdag anyagból csupán szemlét ad. A *Fortissimo* ünnepi jellege nyilvánvalóan ezt a második megoldást választotta. Ebben az esetben azonban egy olyan válogatás, melyben nemcsak néhány vers, de legalább néhány cikk-, tanulmány- vagy fordításrészlet is szerepel, akárcsak jelzésként, jobban reprezentálhatta volna azt a megrendítő-kiforgató folyamatot, melyet Babits megélt.

És van egy szerkesztői megoldás, melynek nemcsak az igazolására lehetne érveket felhozni: a könyv élére állított, *Előszó helyett* címmel összefoglalt hat Keresztury Dezső-vers. Ezek a költemények nem az őket megillető helyen vannak. Egyrészt azért, mert szokatlan szituációba jutottak: egy másik költő kötetében foglalják el az egyheted részt, másrészt azért, mert nem ezt a művet vezetik be: vagy rájátszanak Babits sorokra és ritmusokra s felidéznek, vagy az utóélet méltatlanságaira utalnak s megidéznek. Ilyenformán talán a Szekszárd és Esztergom közös kiadásában megjelent, Babitshoz szóló versek leiratát tartalmazó kitűnő kötet, a *Főhajtás Babits Mihály centenáriumán* nyitányát jelenthetnék igazán.

*

A jubileumi év kiadványai közül Babits nemzetközi megismertetésében az *Arion 14*, a Somlyó György szerkesztésé-

ben megjelenő *Nemzetközi Költői Almanach* füzete vállalt szerepet.

Babits abszolút világirodalmi értéke, akár a Petőfié, a Vörösmartyé, a Madáché, az Aranyé, régi probléma. Igazában ugyanis a *Balázsolás* szerzője sohasem lett még az európai íróközösség tagja sem. Stefan J. Klein és mások minden erőfeszítése ellenére életében verseivel nem jutott tovább az antológiáknál, novelláival egy német nyelvű kötetnél, *A gólyakalifa* regényével keltett szerény, viszonylagos és rövid ideig tartó külföldi népszerűségnél. Pedig magyar kortársai 1941-ben már a legjelesebbekhez mérték őt. Szabó Lőrinc az *Emlékkönyvben* a világirodalom történetének húsz-harminc legnagyobb szerzője közé sorolta, Gellért Oszkár *Ezer aranyhíd* című versében Homérosz, a régi görögök, az evangélisták, Catullus, Szent Ágoston, Dante, Shakespeare, Goethe, a franciák (és Vörösmarty) mellé állította. A legutóbbi évek vizsgálódásai, főként Rába György tanulmányai, pedig már tételesen is dokumentálják, mennyire együtt haladt Babits a kor líratörténeti törekvéseivel, hogyan és milyen módon jutott sokszor az európai költői gyakorlatot megelőzve új és új megoldásokhoz. Mennyire egyenrangú társa volt Swinburne-nek, Apollinaire-nek, T. S. Eliot-nak, Saint-John Perse-nek. Egyik oldalon tehát az ismeretlenség, a másikon a sejtéstől a bizonyosságig erősödő tudás.

Egy füzettel természetesen nem lehet ezen a helyzeten változtatni. De fel lehet villantani, mennyire európai költő volt Babits. És milyen sokoldalú. A több nyelven közölt költemények – *A lírikus epilógja*, a *Húsvét előtt*, a *Fortissimo*, a *Régen elzengtek Sappho napjai*, a *Balázsolás* –, a *Jónás könyvének* és a *Jónás imájának* a teljes fordítása, valamint az őket kísérő magyarul, franciául, angolul, oroszul szóló tanulmány, egy nyílt levél, a Bergsonról készült írás részlete, a *Kant és Az örök béke* egy passzusa, Illyés bevezetője és Radnóti búcsúztatója, a *Csak csont és bőr és fájdalom* s a kötet egész felépítése azonban kitűnően jelzik ezt.

*

Az 1983. év fontosnak bizonyult a Babits-mikrofilológiában is. Töttös Gábor dolgozata, a *Babitsról Babitsért* mellett, mely a Tolna megyei sajtóban a költőre vonatkozó adatokat összegezte, megjelent Apró Ferenc könyve, a *Babits Szegeden*.

Babits a bajai gyakorlóév letöltése és a sikeres „pedagógiai vizsgálat” után, 1906 őszén került a Tisza-parti városba egy felső reáliskolába. Teljesen új, még mindig dinamikusan épülő világba érkezett, ahol – mint ő maga írta 1909-ben az *Útinaplóban* – „széles, egyenes utcák”, „könnyed ívű hatalmas híd”, „kettős városháza”, „magas paloták”, „új szép szobrok” voltak. 1902 óta független polgári liberális napilapot is kiadtak itt, a Szeged és Vidékét, mely többször hozta Juhász, Kosztolányi, Csáth Géza, Ady, Dutka Ákos és Emőd Tamás műveit is. Mindezek ellenére Szeged a 20. századi magyar társadalom és irodalom megújulásában nem játszott számottevő szerepet. Nem úgy fogadta be a kort, mint Nagyvárad. A városban azonban mégis egymásra találtak a rokon lelkek, ahogy azt Ady a Körös-parti Párizsról írta. Apró Ferenc könyvének legfőbb érdekessége, hogy részletesen, számtalan adattal bemutatja azt a kultúrtörténeti szituációt, melybe Babits került, s kisportrékban felsorakoztatja azokat az embereket, akik túlságosan jelentős inspirációt nem nyújtottak ugyan, de érdeklődésük irányával, pályájuk, sorsuk egy-egy modell-értékű részletével esetleg befolyásolhatták a kezdő költőt, műfordítót és kritikust. A Babitsot befogadó társaságban legérdekesebb alak kétségtelenül Kun József tanár volt.

Kun – amint ez Apró Ferenc adataiból kiderül – az Új Időkben, a Vasárnapi Újságban, A Hétben közölt verseket, jól ismerte a külföldi irodalmakat, és tájékozott volt a kortárs képzőművészetben is. Babitsra talán sokirányú érdeklődésével és Oscar Wilde iránti rajongásával hathatott. Szívesen fordított volna vele közösen egy kötetnyit az angol költőtől. Erre azonban nem került sor. Babits bizonyára ózdkodott attól, hogy a századvégi líra harmadik vo-

nalába tartozó poétával együtt szerepeljen, Oscar Wilde-ra azonban lehet, hogy e közös terv és Kun munkássága révén figyelt föl. Az angol költészet felé terelhetette érdeklődését az érkezése után hamar elhunyt kollégájának, Hegedüs Pálnak az özvegytől megvásárolt könyvtárkészlete is. Nem kevésbé mozgathatta meg fantáziáját Bérczi Ede sem. Bérczi, akiről 1912-ben *Magántudósok* címmel a Nyugatban is megemlékezett, testnevelést tanított, de kitűnő matematikus volt, s igen jártasnak bizonyult a görög–latin kultúrában és a filozófiában. Sorsával dokumentálhatta azt, hogy az embernek meg kell ölnie magában a polihisztort, ha munkáját komolyan akarja venni. Apró Ferenc óvatosan még a költő környezetében föltűnő mellékalakokat is megrajzolja. Röviden ír például Pazár Béláról, a „turáni gondolat” hívéről, a japán és a török nyelv szakértőjéről, a „szittyák” történetére vonatkozó kútfők kutatójáról, aki esetleg inspirálhatta a *Turáni indulót*, Eisner Manóról, aki a Szeged és Vidékében 1908-ban elismerő kritikát írt A Holnapban szereplő Babits-versokről, pontosan megérezvén azt, hogy Adyt könnyebb lesz utánozni, mint kollégáját.

Nem kevésbé számottevő része a könyvnek az itt eltöltött majdnem két évnyi idő napi krónikája, a Szegeden készült művek pontos jegyzéke és az esetleges inspirációkat regisztráló rész. A további vizsgálódások szempontjából ez utóbbi tűnik különösen fontosnak. Azok az adalékok ugyanis, melyeket Apró Ferenc egy-egy mű mögé sorjáztat, az alkotói folyamatról is tudósítanak, de a teljesebb befogadást is elősegítik. Jól reprezentálhatja mindezt a *Messze, messze* kibővített keletkezéstörténete. A versre ilyen szempontból legelőbb Éder Zoltán tért ki. *Babits a katedrán* című könyvében a költő 1907-es külföldi ösztöndíj-kérelmének az elutasítását, s az elutasítás miatt érzett szomorúságot vonta be a költemény lehetséges inspiráló elemei közé. Rába György monográfiájában, elfogadva Éder Zoltán gondolatát is, tovább tágítja a kört: azok közé a „memóriaképek” közé, melyekkel (Babits szerint) a költő „kényszerül” magát körül-

venni, a versre vonatkozóan beiktathatónak érzi Gautier egyik művét is, a romantika elvágódás-érzését is. Apró Ferenc nem a világeköltészet körében keres újabb befolyásoló elemeket. Legelőbb részletesen bemutatja a külföldi ösztöndíj iránti kérelem koreográfiáját, azt, hogy a tanári testület támogató határozata után Babits szinte biztosra vehette az utazást; ezután a jobbára kiadatlan korai versekben motívumvizsgálatot végezve részletezi, mennyire állandó erővel jelentkezett a költőben az utazás és a megismerés utáni vágy; mindehhez hozzákapcsolja a mozi-élményt, az ennek nyomán alakuló mozgóképszerű szerkesztés jellegzetességeit, s egy eddig kevésbé ismert önéletrajzzal érzékelteti, milyen lehetőséget látott Babits egy város „képvágásos” bemutatásában. A *Messze, messze* teremtésében így egy pillanatnyi érzélem, egy állandósult vágy és egy más művészi gyakorlatban megtapasztalt szerkesztési lehetőség véletlen egybeesését is valószínűsítette.

*

A Babits-filológiában már évek óta megkülönböztetett érdeklődés fogadja azokat a művészi kiállítású könyvecskéket, melyek Téglás János szerkesztésében, elő- és utószavaival, jegyzeteivel jelennek meg a Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet diákjainak mester munkájaként. Az első évben, 1977-ben, amikor Ady Endre verseit Babits válogatásában kiadták, a munkára figyelmezők a tanár és növendékei példás tevékenységében Vajthó László kezdeményezésének folytatását köszöntötték. Később, ahogy újabb és újabb kötetek jelentek meg, s a *Babits miniatűr sorozat* mellett elkészült nagyobb formátumban az *Interjúk Babits Mihállyal, Az irodalom elmélete, a Halálfi* első variációja, az *Önéletrajzok és interjúk* című könyv, látszott, hogy itt nem egy hagyomány pusztá folytatásáról van szó. Nyilvánvaló lett, a szerkesztő úgy kíván közös alkotómunkát diákjaival, hogy az ne csak a maiakat fűzze a régiekhez, hanem valóban segítse a Babits-kutatást is. Azok a

könyvek ugyanis, amelyek az iskola remekeként és ajándéka-ként írókhoz és irodalomtörténészekhez eljutnak, alig hozzáférhető anyagokat tartalmaznak. Az *Interjúk* . . . egyes darabjait napilapokból, a Nyugatból, szakfolyóiratokból kellett összeszedni, *Az irodalom elméletét* két volt egyetemi hallgató, Fábry Zoltán és Nagy Sándor Kálmán jegyzeteinek összevetéséből lehetett rekonstruálni, a *Halálfiait* a szerkesztő a Pesti Napló oldalairól gyűjtötte egybe.

Téglás János az 1983. évet öt kötettel köszöntötte. A miniatúr sorozatban a költő és az 1969-ben Marosvásárhelyt meghalt erdélyi szavalóművész, Tessitori Nóra levelezését bocsátotta közre, Bodri Ferenc közreműködésével *Babits és Esztergom* címmel válogatást készített a kedves városhoz kötődő vallomásokból és dokumentumokból, összegyűjtötte Török Sophie-nak a költőre vonatkozó emlékeit, egy másik kötetben a Babits-hoz szóló versek java részét, s egy antológiát állított össze az 1941-es *Emlékkönyvből*.

A Török Sophie Babitsról kötet kitűnően megszerkesztett, több célú kiadvány. A három fejezetet bevezető egy-egy vers, Török Sophie költeményei, egy régóta nem szereplő poéta rehabilitációját szeretnék elindítani. A közönség elé nem bocsátott, az Országos Széchényi Könyvtár Babits Archívumában őrzött naplók és feljegyzések új oldalról kívánják bemutatni a *Halálfi* szerzőjét. Az 1940-es évekből való emlékező írások és interjúk pedig a költő utóéletének első szakaszát elevenítik meg.

Mindegyik főlvállalt célkitűzés érdekes és érdemes. Az a teljes, kiadás nélküli csend ugyanis, ami most körülveszi Török Sophie életművét, semmiképpen nem indokolt. Nem azért rostálta ki őt az emlékezet a halála utáni harmincadik évre, az utóélet legveszélyesebb szférájában, ahogy Escarpit nevezi ezt a periódust, mert érdektelen, amit írt. Török Sophie kihullásának mindenképpen irodalompolitikai oka volt. Ma már azonban nagyon valószínű, hogy *Az asszony a karosszékekben*, az *Örömré születéltél* és a *Sirató* néhány szabadversének, a *Hintz tanársegéd úrnak*, meg talán egypár

kritikájának a számbavétele nélkül nem lehet elképzelni a magyar avantgarde költészetet. Az *Azelőtt mindent szerettem, amit te*, a *Halálfiái*, a *Kegyetlen varázslat* és néhány itt közölt próza meggyőzően bizonyítja ezt.

Török Sophie naplói és feljegyzései a közös életről, a babitsi személyiség kevésbé látható oldalairól, néhány mű esetében az ihlet forrásvidékéről tudósítanak. Az önminősítő emlékezet, akárcsak Szendrey Júlia esetében, a tényeknek csupán egyik részletét emeli ki. Nem arról az elementáris kitörési vágyról tudósít például, amely Tanner Ilonával a tanulást, a színészetet és a költészetet egyaránt kipróbáltatta, s ez utóbbi területen Szép Ernőhöz, Herczeg Ferenchez, Kiss Józsefhez is elhajtotta, legalábbis levelekben, hanem csak arról a nyomorról szól, melyet a hivatalnokságba beleunt, de azt kötelességből végző fiatal lány élt. Nem tesz említést tudásának bizony igen hézagos voltáról, meg arról, hogyan próbálta e hiányokat vele Babits pótolni, csak a közös olvasmányok jegyzékét rögzíti. A házasságukat versben és prózában áldozatok sorozataként írja le („Te elhasználtad az / én életemet és fölépült / a Mű” – olvasható a *Halálfiái* című versben), arról azonban nem tudósít, mikor és milyen tartós nézeteltérések zavarták együttlétüket. Maupassant-nak (és Török Sophie-nak) azonban feltétlenül igaza van: a magánélet nem tartozik a közönségre. Sem a valóságos, sem az emlékezetben megmaradt. Így a közlések ilyen szempontú információ-értéke végül is nem fontos. A naplók és feljegyzések jelentőségét ugyanis nem a személyre érvényes feltétlen igazság-tartalom adja, hanem az, hogy az emlékek ilyen elrendezésében is elárulnak valamit Babits szokásairól, gondolkodásáról, esztétikai nézeteiről. Legfontosabb közlés talán (a folyóiratban már olvasható) adathalmaz az egyes versek megírásának kísérő jelenségeiről, az Illyés-terminológiával jelzett „lírai hitel” és az alkotás viszonyáról, az elefántcsonttorony értelmezéséről.

A legutolsó néhány év, a teljes és felörlő magány segítette Török Sophie-t az igazi kiteljesedéshez. Váratlan dolog ez,

hiszen az ekkor készült interjúkból a mindennapok apró gondjaival küszködő, az arányokban hibázó, esendő, panaszkodó ember képe bontakozik ki. De a költőnő ebben a legnehezebb időszakban írta meg a *Sírató* darabjait, rendezte el Babits–Kosztolányi–Juhász levelezését, s miközben (a *Kegyetlen varázslat* szerint) „megrettenve” rejtette el „vak arc”-át férje „halálos fényei”-től, két érdekes rádióbeszélgetésben próbálta elhárítani a költő utóéletét zavaró, később átmenetileg lehetetlenné tevő érveket.

Téglás János sorozatának különleges értéke a Babits *Emlékkönyvből* készített bő válogatás, a legszebb „gyászszertartás”, ami valaha írók búcsúztatott, ahogy annak idején Szabó Zoltán írta, és „... *a dal szüli énekesét*” című kötet, mely a költőhöz szóló verseket gyűjtötte egybe.

Életében, főként akkor, amikor Babits a Baumgarten-díj kurátora volt, tömegével íródtak hozzá költemények. Költemények, klapanciák vegyesen. Az Archívum kilencvennél többet őriz belőlük. Ezekből itt mutatóban van egy pár. A nevezetes Ady- és József Attila-vers, a Tóth Árpád-köszöntő, meg Szép Ernő, Dutka Ákos, Erdélyi József és mások alkotása. Bár számban alig több, jelentőségében mégis sokkal fontosabb az 1941-ben készült vers-csokor. Ezek a művek főként a lezárult pálya jelentőségét és távlatait mérlegelik. Itt következik a nagy személyes pört befejező Kassák-vers, a *Gyászdob*, a „Mérték” elmúltán panaszolkodó Bóka-, Jankovich- és Radnóti-költemény, az európai nagyságot hibátlanul mérő Gellért Oszkár-féle *Ezer aranyhíd*, s Fenyő László verse, a *Sorok*, mely akkor, 1941-ben, a babitsi „fényes eszme” jegyében bizakodott.

Különös történelmet villant föl a könyv majd felét kitevő többi mű, a halál után készült alkotások sorozata. 1948-at követően ugyanis, amikor nálunk, akárcsak korábban a görög és latin irodalomtól kezdve sokszor és sok helyen, szembe került egymással a praktikus szolgálatot kívánó politikai óhaj és a direkt szolgálatra látványosan nem mindig használható múlt, Babits (Keresztury Dezső pontos szavával)

a „porba” „löketett”. Ebben az időszakban, 1948-tól 1955–59-ig jórészt költők tartották fenn az emlékezetét. Jankovich Ferenc, Berda József, Weöres Sándor, Határ Győző, Vas István, Illyés Gyula, Keresztury Dezső. Az ő tanúságuk biztos és kikezdehetetlen volt. „Hány titkos, tonnás verset írt! / Mind hiteles, követhető: / fölülmúlja a sirt / a tető!” – hangzik ebből az időből Keresztury Dezső költeménye.

Az 1950-es évek közepétől induló új nemzedékek a babitsi hagyományt már nem úgy élték meg. Nem érezték a költő halálában az egyetlen régi európai lélek távozásának a borzalmát, mint Gellért Oszkár, nem akartak bizonyosságot tenni mellette és érette, mint Keresztury Dezső és Weöres Sándor. Nekik Babits régen volt, de mindig érvényes csoda, „a legdacosabb tiszta léterkölcshű emberszellem, a legkevélyebben alázatos teremtmény szellem, . . . a leeurópaibb magyar szellem”, „az emberarcú szó” tanúságtevője. Kerék Imre, Juhász Ferenc, Veress Miklós (az előző idézetek tőlük valók) és a többiek már csak a művet mérlegelik. Az „Ut”-at, „mely veszni nem ereszt, és / amely örökös újakezdés” – ahogy Szilágyi Domokos írta. A „. . . dal szüli énekesét” kötet verseiben (többek között) így van jelen egy kicsit a 20. századi magyar kultúrtörténelem is.

A Téglés János által példásan szerkesztett könyveket végigolvasva azonban lassan a bosszúság érzése kerekedik fölül. Hogyan lehet, gondolja az ember akaratlan, hogy ma, az utánnomásokat produkáló időszakban az 1941-es *Emlékkönyvből* készült válogatást nem valamelyik „nagy” kiadó bocsátotta közre? Hogyan lehet, hogy ilyen fontos dokumentumok kiadására „csak” egy kiváló tanár, néhány kollégája és egy csapat diák vállalkozik? Hogyan lehet, hogy a Babits-hoz szóló versek gyűjteménye, melyből rengeteg dolog kitetszik még, csak néhány ember öröme lehet?

*

A jubileumi év kiadványai közül kétségtelenül legjelentősebb Rába György kismonográfiája* és a „*Mint különös hírmondó*” címmel megjelent dokumentum- és tanulmánykötet meg a *Babits Mihály száz esztendeje*.

A Kelevéz Ágnes szerkesztésében megjelent „*Mint különös hírmondó*” dokumentumanyaga is nagyon érdekes. Itt olvashatók Illyés levelei Babitshoz, az 1919-es egyetemi előadások egy részletének immáron véglegesnek tekinthető rekonstrukciója, a költőt körülvevő kisvilág tárgyainak s a tárgyak történetének a leírata, a betegség utolsó fázisát, az orvosi beavatkozást s az ezért volt levelezést bemutató dolgozat és Sötér István 1941-es értő és híven minősítő nekrológja a Magyar Szemléből. Ez a rész tartalmazza W. Somogyi Ágnes összeállításában a Petőfi Múzeumban fellelhető fényképek teljes gyűjteményét.

Az 1921-ig készült fotográfiák java Székely Aladár műterméből való. A legismertebb képek vannak köztük: a fejet támasztó „tanáros”, az Ady-val volt „bibliás”, meg a kettesükkel állva és ülve ábrázoló többi. A házasságkötés utáni időből jóval több kép készült. Ebben bizonyára szerepe volt annak, hogy Babits a Nyugat és a Baumgarten-alapítvány révén többször közszereplésre kényszerült, de a képek szaporodását segítette Török Sophie fotós szenvedélye is. A masinát a költőnő mindenüvé magával vitte. Legelőbb Juhász Gyula szegedi jubileumán készített képeket, aztán Dömösön, Budapesten, Esztergomban, Budapesten és megint és sokszor az Előhegyen. A képek közül a leghíresebb a Rippl-Rónai Józsefet és Babitsot, a festőt és modelljét bemutató, a bajai cisztercita ebédlőt őrző és a Reviczky utcai otthon könyvespolca előtt álló költőt megörökítő. Az alkalmi fotográfusok képei között – főleg a legutolsó időkből – néhány megrázó dokumentum is van. Wachter Klára egyik, a műtét után készült képe például hirtelen megöregedett,

* A kismonográfiát az It, 1984./2. számában Pálmai Kálmán ismertette.

összetört, riadt embert mutat, egy másik fotója, néhány hónappal később, az összeboruló Török Sophie és Ildikó mellett bizonytalanul, tétován megálló, tartásával egyedüliséget, bánatot, kiszolgáltatottságot egyaránt kifejező, már-már halálba indulót ábrázol.

A kötet tanulmányainak egy része Babits és a kortársak: Osvát, Hatvany, Zsolt Béla, József Attila, Kassák, Balogh József, Halász Gábor viszonyát tárgyalja.

A költő kapcsolatai közül maradéktalanul zavartalan (Török Sophie tanúsága szerint) Schöpflin Aladárhoz, Tóth Árpádhoz, Szilasi Vilmoshoz és Illyés Gyulához fűződő barátság volt. A többit, s nemcsak Babits hibájából, hosszabb-rövidebb időre beárnyékolta valami: esztétikai vagy filozófiai véleményeltérés, egy okkal-ok nélkül volt sértődés, egy félreértés, egy feltételezett szándék, egy mondat, egy elmaradt gesztus. S mindezekből együttesen természetesen mindenki felnövekedhettek és elkövesedhettek a „fájdalom ágai” (ahogy Babitsról írta József Attila a *Magad emésztőben*).

A kapcsolattörténeti tanulmányok szerzőinek éppen ezért nem volt könnyű dolguk. Az elfogultságokat és félreértéseket valódi értékükön kellett mérlegelniük, az empirikus tényeket a magyar irodalom egésze szempontjából kellett minősíteniük. Annak ugyanis, hogy minden adatot egyaránt tisztelve pusztán regisztrálják, mikor mi történt, nem sok értelme lett volna. Az összefüggésrendszerbe és a pályákba való beillesztés – Fráter Zoltán, Máté J. György, Csaplár Ferenc és Mikó Krisztina mértéktartó és alapos tanulmányai mellett – legjobban Kabdebó Lórántnak sikerült. Kabdebó Babits és Balogh József együttműködését feldolgozó írásában egyrészt pontos rajzát adja az európai neokatolicizmus legszínvonalasabb áramlatát képviselő, toleráns, humanista személyiségnek, aki Babits három könyvét segítette – a *Dantét*, az *Amor Sanctust* és az *Oidipus Kolonosban* címűt –, másrészt értelmezi azt a rendkívül bonyolult, állandó mérlegelést igénylő magatartást, mely a költőt a Ma-

gyar Szemle Társasághoz s a Nouvelle Revue de Hongrie-hoz is kapcsolta.

Csak Tasi József nagyon nagy anyagot mozgósító tanulmánya esetében tűnik úgy, hogy néha az adatok elfödik a lényegét. A kérdés pedig, melyet egy nagyobb problémakör részeként tárgyal, Babits és József Attila viszonya, valamikor különleges jelentést hordozott, de ma sem érdektelen, s a mikrofilológiai számbavétel éppen ezért fontos volt. Egy ilyen tanulmánynak azonban néhány ténycsoporton kell nyugodnia. Legelőbb egyértelművé kell tenni: a fiatal József Attila természetesen minden erővel meg akarta jelentetni verseit. Ennek érdekében, 18 évesen, a Juhász Gyula ünnepére leérkezett 40 éves Babitsot szinte ki akarta sajátítani; erőszakosan és állandóan körülötte volt, úgyannyira, hogy az idősebb sokszor valósággal menekült társasága elől; az elementáris és néha nem eléggé mérlegelő közlési vágy még később is élt az induló költőben; ez ösztönözte a Napkelet pályázatán való részvételre olyan versekkel és olyan jeligével, amelyek — úgy gondolta — leginkább „illettek” a folyóirat irányához. Szerepléseiben éppen ezért, főként az 1930-as évek elejéig, ideológiai álláspontot vagy rendszert nem lenne célszerű keresni. Azt meg, hogy a mindenképpen berobbanni akaró fiatal poétát A Toll hecckampányaiba be lehetett ugratni, talán leginkább sajnálni lehet. De Babits és József Attila kapcsolatát a Nyugat főmunkatársa és szerkesztője szemszögéből is bizonyos tények köré kellene építeni.

A legelső ebben a sorban az 1923-as találkozás emléke. Babits Szegedre az előző év betegeskedése után érkezett, hitet teendő Juhász Gyula és közös ifjúságuk mellett. Az ünnepek, az együttlét, a felolvasás, a tápéi kirándulás és a múlt megidézése, hozzá Juhász Gyula idősebb szegedi íróbarátai (így kell elképzelnünk) túlságosan igénybe vehették. Ebben a közegben az őt akármilyen szelíden is, de kisajátítani akaró József Attila, már kora miatt is, zavaró momentum volt. A Nyugatban azonban József Attilának

ezután 1923-ban 3, 1924-ben 1 verse jelent meg; a lapban 1928-ban, Párizsból való hazatérése után 4 költeménye és már 3 recenziója, 1929-ben 2 verse volt olvasható. Érdemes mindezt, a kezdő Weöres Sándor Nyugat-beli útjára gondolva, Babits szerkesztői gyakorlatában szemlélni. Ez a gyakorlat ugyanis nem elzárta, hanem éppen megnyitotta József Attila előtt a kapukat. A valóságosat, amely Babits lakásába vezetett, s a másikat, mely a Nyugatban való jelenlétet biztosíthatta volna. Lehet azonban, hogy József Attila mindezt nem érezte elégségesnek. Lehet, hogy megharagudott Babitsra azért, mert (ahogy a költő általánosságban és többekre vonatkozóan írta Szilasi Vilmosnak 1924-ben) nem segítette „még jobban”. Akár így volt, akár úgy, a *Tárgyi kritikai tanulmány* közzétételére és az *Egy költőre* megírására József Attilának nem volt sem elvi, sem személyes oka. Még akkor sem, ha Németh László kritikája mögött, Babits véleményét vélte felfedezni. Az igaztalan támadás azonban nem befolyásolta Babits értékítéletét. Egyrészt kifejezésre jutott ez az 1933-as dedikációban, a Baumgarten-segélyek, jutalmak és a posztumusz nagydíj odaítélésében, másrészt abban, hogy a legszűkebb baráti társaságban arra a kérdésre, ki nagyobb költő (a neki végtelenül kedves) Illyés Gyula vagy József Attila, azt válaszolta: József Attila nagyon nagy költő.

A Babits – József Attila kapcsolatot értelmező dolgozatnak végezetül a konzervativizmus nagyon pontos minősítésén kell alapulnia. Nem az a fontos ebből a szempontból, hogy valamilyen jelzővel szűkíthető-e ez a fogalom vagy sem, hanem az, hogy a Babitsra érvényes tartalma egyértelműen határozódjék meg. Ehhez pedig talán árnyaltabban, a korszakba beágyazva, a mai, differenciálőbb módon kellene használni olyan fogalmakat, mint a forradalom, az ahhoz való viszony, s kellene értékelnit az 1919-es tanulmányt, a Nyugat szerepének értelmezését, ennek a korhoz igazodását, az egyetemes magyar irodalomért érzett babitsi felelősséget, a kettéosztott irodalom feletti aggodalmat, a Napkelethez,

a Magyar Szemle Társasághoz való viszonyt. Abban az esetben ugyanis, ha az imponálóan gazdag tényanyagban nem érvényesülnek határozottan orientáló mozzanatok és értékelő gesztusok, akkor a kort nem alaposan ismerő olvasó előtt óriási méltánytalanságnak tűnik, hogy Hatvany Lajos nem jelent meg a Babits szerkesztette Nyugatban, egyszerű áruháznak látszik a Kisfaludy Társasághoz való viszony, s egymás mellé kerülhet a tragikus szárszói halálhírt hozó nekrológ, az Ady óta a „tizenöt legjobb és legmaradandóbb verset” író József Attiláról, meg Babits passzusa a „szegény” költőről, aki „nehézzé” tette neki a róla szóló írást.

A *Mint különös hírmondó* kötetben két tanulmány szól Babits világgépének alakulásáról. Az egyik, Reisinger János dolgozata, a másik, Németh G. Béla fontos munkája, a világgép és irodalomfelfogás viszonyát elemzi.

Babits katolicizmusával eddig vagy alkalmi írásokban, vagy érintőlegesen foglalkoztak. Lovass Gyula, Rónay György, Szabó Ferenc, Melczér Tibor, Németh G. Béla az esetenként föl vállalt céljuk mássága okán az egész kérdésre nem tértek ki. De talán korábban nem is térhettek volna ki. Ehhez a vizsgálódáshoz ugyanis, a katolicizmuson belüli áramlatok pontos számbavételén túl, arra is szükség volt, hogy a távlatokról érvényesen bontakozzék ki a különbség a dogma-rendszer követése, a szervezethez való igazodás, a deizmus felé hajló vallásosság és a kultúrörökségként megélt katolicizmus között; hogy világos legyen, hol és miként húzódik a határ a századelő neokatolikus buzgalma és a neokatolikus irodalom viszonylatában; legfőként pedig olyan analízisre kellett megérlelni az időt, mely megengedi a filozófusi és a költői lét külön vizsgálatát, nem feledve a kettő különbségét specifikus voltát, szuverenitását.

Pedig régóta nyilvánvaló volt: előbb-utóbb sort kell keríteni a babitsi katolicizmus értelmezésére is. Nemcsak a *Jónás könyve*, a próféta-versek sora, a Szent Ágostonhoz, Dantéhoz és a középkori himnuszokhoz húzó vonzalom, a költő kultúrájának katolikus elemei kívánták ezt, hanem elsősor-

ban költészetének bölcséleti indíttatása, erős filozófiai ihletettsége.

Reisinger János tanulmányának legfőbb érdeme, hogy a problémákat nagyon pontosan, elméleti igényvel interpretálta, megrajzolta azt a dogmatikai, eszkatalógiai, vallásfilozófiai háttérrel, melyben ezek a kérdések egyáltalán léteznek, szembesítette mindezt a művekkel, felfejtven, mikor és mennyiben más az alkotás világában érvényesülő kereszténység és az Ószövetségben, az Újszövetségben, az apostolok leveleiben, Szent Ágoston, Luther, Kálvin írásaiban, esetleg az enciklikákban megjelenő tanítás. A jövőben következő vizsgálódások, melyek az akaratszabadság, a megváltástan, az istenhít kérdéskörével kapcsolatba hozható Babits-művekkel foglalkoznak, bizonyára szembesülnek majd Reisinger János érdekes, hiteles, inspiráló eredményeivel.

A további egyedi elemzések készítőinek azonban mind ezeken felül (sok egyéb között) még két dolgot kell majd figyelembe venniük. Az egyik – s erre Reisinger János is utalt – az a tény, hogy a katolicizmus abban a rétegben, melyben Babits született és élt, elsősorban az életet kísérő, annak keretet adó alap volt, s az iskolai hittanórákon rendszerezett ismeretekre épült. Azok, akik ilyen vagy olyan szándékkal az elsajátított hitelveket bármikor kétségbe vonták vagy tovább mélyítették, mindig esetlegesen, olvasmányélményeik hatására cselekedtek, s valószínűleg a legritkábban került arra sor, hogy az előző tudást egy rendszerbe illesztett másikkal konfrontálják. Babits is így tett. Amikor a Dante-fordítás és Szent Ágoston tanulmányozása közben találkozott a Reisinger János által értelmezett vallásfilozófiai problémával, feltehetőleg sohasem az egész és a rendszer érdekelte, hanem csak az a részlet, ami az akkori (pillanatnyi) állapotában őt foglalkoztatta, ami hozzá akkor éppen közel állt. Ez vagy az aztán az ő személyes hitébe épült be. A személyes hit pedig egyszerre integrálhatott egymástól távol levő dolgokat, de a dogmatikai rendszerben és a filozófiában való válogatást is lehetővé tette. Azaz: egyedi volt.

„Minden léleknek megvan az istene” – írta talán erről a költő 1909-ben vagy 1920-ban az *Egy verseskönyv epilógusában*, sőt lehet, tette hozzá ugyanitt, hogy ezt az istent nem is mindig istennek nevezik. A másik, amit talán nem célszerű szem elől téveszteni, az, hogy ez a „saját” isten nem egyformán létezik a költő számára élete különböző szakaszaiban. 1920 után erőteljesebben van jelen, amint erre Rónay György korábban rámutatott. Így talán a kérdéskör iránti babitsi affinitás vertikális értelmezését a majdani vizsgálódások esetében célszerű lesz kiegészíteni az egészre érvényes horizontális kutatásokkal is.

De az is lehet, hogy az így individuálissá váló filozófiának a részleteit boncolgatva a hangsúly az elemek egybeépítésének szuverén voltára tevődik át. Németh G. Béla *Az európai irodalom történetéről* szólva ezt a véleményt fogalmazza meg. A babitsi gondolatrendszerben megjelenő katolicizmusban nem ennek vagy annak az elfogadását, elutasítását, esetleg korrekcióját tekinti döntőnek, hanem azt, hogy benne minden rendű, rangú, nemzetű lélek egyaránt otthont találhat megváltásra, megvilágosodásra, megemelkedésre várva. A költő katolicizmusát Németh G. Béla éppen ezért az ókeresztény egyház elképzeléseihez érzi közel, s szívesebben a katolicitás szóval jelöli. A világképben – a pozitivistikus karakterű műveltség felfogásában és a vitalista filozófiák befolyása mellett – az így értelmezett katolicitása a döntő szerep.

Németh G. Béla rendkívül gazdag tudománytörténeti argumentációval ennek a három elemnek a jelenlétét bizonyítja Babits irodalomfelfogásában. Az egyetemesség-igényből származtatja a kultúra örökös folytonosságának és megújulásának az interpretációját, az Ószövetség értelmezését, és a transzcendencia óhaját, a liberalizmus iránti vonzódásával és a vitalista filozófiák befolyásával hozza kapcsolatba műfaj-elméletét, műnem-választását, s ebből a szempontból minősíti a Proust-rajongást csakúgy, mint bizonyos tanulmányok kevésbé sikerült voltát.

A „*Mint különös hírmondó*” nyitó darabja, Rába György munkája, a *Babits prózából Babits vers* című tanulmány, ökonomikus szerkesztéssel intonálja az egész könyvet. Egyrészt jelzi azt a poétikai-filozófiai megközelítésmódot, mely a Babits-kutatás mai vezető szolamát jelenti, s amely olyan termékenyítő fogalmakat munkált ki a mű megközelítéséhez mint a „képszalag”, „tudatfolyam”, „erkölcsi emlékezet”, „önkéntelen emlékezet”, másrészt fölillantja azt a rendkívüli differenciáltságot, mely ezt az életművet minősíti. Rába György ez utóbbi tényt most egyetlen mozzanat: a vers-teremtés egyik lehetséges útjának föltárásával dokumentálja.

Az utóbbi időben megjelent tanulmányok sora utalt arra a probléma-közösségre, mely Babits verseit, prózáját, értekezéseit és leveleit is egybekapcsolja. Lehetett idézni például egy Juhász Gyulához szóló 1908-as levelet és az *Itália* szövegét, ki lehetett mutatni, volt róla szó, egy önéletrajz és a *Messze, messze* érintkező pontjait; kapcsolatot lehet találni egy Szilasi Vilmosnak küldött levél egy passzusa és *A vén kötéláncos* között, az utolsó évek tanulmányaiban megjelent értékmozzanatok és a pályát bezáró versek értékszemléleti vonatkozásában is. Az egymás szomszédságában keletkezett írások esetében a megszakítatlan gondolkozás tényéről esett eddig szó. A *Babits prózából Babist vers* a *Restség dicséreti*, *Az Isten és az ördög* és a *Vers csirkeház mellől* című költeményekkel kapcsolatban azt dokumentálja, a gondolkodás folyamatossága és intenzitása hogyan eredményezett egy „értekező jellegű verstípus”-t, olyant, „melynek korabeli rokonát leginkább Auden egyidejű lírájában kell keresnünk”.

*

Az 1983. évben megjelent kiadványok emígy ünnepelték Babits Mihály születésének 100. évfordulóját. Nemcsak gyarapították az empirikus ismereteket, nemcsak azt jelezték, hogyan él tovább ez a költészet, nemcsak a megközelítési módok korszerűsödését mutatták, de dokumentálták a ma-

gyar irodalomtudomány aktuális állapotát, problémaérzékenységét, sokféleségét, érzékeltették a vitapontokat. Többek között ez utóbbiakat demonstrálja a Pók Lajos szerkesztésében megjelent reprezentatív könyv, a *Babits Mihály száz esztendeje* is. Ez a kötet azonban már egy másik írás tárgyát kell hogy képezze.

SIPOS LAJOS